

Právně-pastorační aspekty pohřbívání

Tomáš Kotrlý

Motto: „Pohřbívání je nám cenné tolik co pohřeb.“
(Z pastýřského listu bavorských biskupů na začátku postu r. 1913)¹

Úvod

Příspěvek zpracovává některá z právně-pastoračních témat, která se týkají posledního skutku tělesného milosrdenství z hlediska jeho vzniku i z hlediska jeho trvání. Není náhodné, že slovo *pochovat* má v českém jazyce dvojitý význam: *vzít chlácholivě do náručí a pohřbít*. Záměrem první části je vyznačit hlavní antropologické a teologické osy, které implikují určitou koncepci typicky křesťanského pojetí péče o mrtvé lidské tělo, a ukázat na účel a cíl pohřbívání z hlediska vývoje chápání těchto cílů od Kodexu z roku 1917² ke Kodexu z roku 1983. Třetí kapitola této části uvádí podstatné vlastnosti obřadu doprovázející pohřbení a pokouší se o hlubší zdůvodnění posvátného rozměru času během pochovávání do posvěcené země z liturgického hlediska. V druhé části je uveden přehled vývoje kanonické úpravy pohřbívání se zvláštním zaměřením na komplikované otázky, které souvisí s identitou těla ve vzkříšení a s volbou způsobu a místa jeho pohřbení (země–žeh, kostel–krematorium). Jednotlivé kongregace římské kurie zde odpovídají na vznesené otázky biskupů týkající se zpopelňování v kontextu křesťanské víry. Závěrečná

¹ Cit. podle Josef TUMPACH, „O pohřbívání a spalování mrtvol,“ *Časopis katolického duchovenstva* 55 (80), č. 5 (1914): 436–439, zde 437.

² *Kodex kanonického práva* z r. 1917, Olomouc: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Litoměřicích, 1969, z lat. originálu přeložil František Kop, dále jen CIC/1917. Celkem 40 kánonů v titulku *Sepultura ecclesiastica* bylo v *Kodexu kanonického práva* z r. 1983 (Praha: Zvon, 1994, dále jen CIC/1983) zredukováno na 10. Zmizely také trestné činy, které jsou spíše hříchy *in foro interno* a jsou dnes posuzovány na základě výsledků moderní psychologie podstatně jinak, než před mnoha desetiletími. Sotva by bylo možné v novém kodexu zachovat ustanovení kán. 2350 § 2 o zákazu pohřbívát sebevrahy. Stejně tak nebylo možné zachovat, při dnešním odmítání principu kolektivní viny, ustanovení o zákazu církevního pohřbu v celé diecézi (kán 2272 § 2).

kapitola zmiňuje liturgicko-právní regulaci smutečních obřadů, pokud probíhají nad schránkou s popelem. Následuje třetí část, která pojednává o církevním pohřbívání v moderní době. Terénní výzkumy církevních hřbitovů a obřadů v síni krematoria jsou interpretovány s cílem zachytit smysluplně komplexnost výše uvedených zkoumaných jevů.

1. EXEQUIAE

Diferencované liturgické bohoslužby pro různé cílové skupiny mají význam pro všechny pokřtěné. Nesvátočná bohoslužba spojená s udílením některých svátostí, *exequiae* (CIC/1983), akcentuje tuto sociální dimenzi, *sepultura* (CIC/1917) individuální. V případě pohřební mše mají oba významy svou hlubokou platnost. Sociální dimenze církevního pohřbu zatím dostatečně nevnikla do povědomí věřících. I starší generace, která je posvěcujícím hledisku přístupnější, chápe pohřeb a na něho navazující mši za zemřelého individualisticky, jako znamení očisty zemřelého s Bohem, ne s církví.³ Do smutečních obřadů církev zahrnuje všechny mrtvé, celé lidstvo.

Význam slova *exequiae*⁴ v *Ordo Exsequiarum*⁵ a v CIC/1983 zdůrazňuje rity, které pohřbívání mrtvého lidského těla obklopují. Například: podstatné je společné doprovázení zemřelého, bohoslužba slova, poslední rozloučení, odpuštění a jeho vyjádření, posílení naděje; naopak méně podstatné či někdy vůbec nepodstatné je, zda se tyto obřady vyjádří nějakým konkrétním, „standardizovaným“ způsobem: balzamací, inhumací či incinerací, zda pohřbu předsedá osoba svěcená, nebo laik, zda je kněz v liturgickém, nebo občanském oděvu, zda se liturgické shromáždění modlí nad rakví, nebo nad urnou. Jak ukážeme, za určitých okolností

³ Absoluční modlitba nad zemřelým, která se dnes užívá v byzantské tradici, není svátostným rozhrěšením od hříchů, ale žádá na Pánu o rozvázání z trestů a z následku hříchu. Srov. Claudia RAPP, „Safe-Conducts to Heaven: Holy Men, Mediation and the Role of Writing,” in *Transformations of Late Antiquity: Essays for Peter Brown*, ed. Philip Rousseau a Manolis Papoutsakis, Farnham: Ashgate, 2009, s. 187–203, zde 197–203.

⁴ Význam slova „*exequiae*“ (archaičtěji *exsequiae*; z lat. *sequor* = doprovázet, následovat) chápe církevní pohřeb jako jednotu celého procesu liturgického doprovázení, kterým se v antice vyprovázela zemřelá za brány města. Takové užití je i v řeckém ἐκφορά (vynáším ven), které se pro pohřební průvod používalo také.

⁵ S. C. PRO CULTU DIVINO, Decr. *Ritibus exsequiarum quo Novus Ordo exsequiarum promulgatur*, 15. srpna 1969, *Notitiae* 5 (1969): 423–424.

mohou být takové požadavky dokonce nahlédnuty jako deformující základní křesťanskou ideu.

Na druhé straně nejsme pozůstalými bez zemřelých, neexistuje nějaká „čirá pohřební liturgie“, vytržená z kontextu konkrétní smrti a nacházející se toliko na nějakém abstraktním a ideálním posvátném místě. CIC/1983 svým důrazem na zachování zbožného zvyku pohřbívat těla zemřelých do země⁶ propojil pohřeb s pohřbením, *sacrum s profanum*, a tak doktrinálně usměrnil pokoncilní křesťanskou zádušní spiritualitu, která měla tendenci jedno druhým nahrazovat, a tím oddělovat tělo zemřelého a místo jeho posledního odpočinku od pohřebních obřadů a zádušní zbožnosti. Na rozdíl od pohřebních obřadů se samotného pohřbívání zbavit nelze;⁷ lze se pouze naučit vyrovnávat se s ním.

1.1 Antropologická východiska

Smrt a stav smrti je z antropologického hlediska univerzální záležitostí, protože každý člověk končí svůj pobyt na této zemi.⁸ Jeho organické zbytky při pohřbu do země přecházejí z biosféry do litosféry. Urychlení nebo zpomalení tohoto procesu prostřednictvím lidské činnosti má původ v respektu k obecné lidské podstatě,⁹ a to v obou směrech, jak ve vztahu k zemřelé osobě, tak ve vztahu k osobám pozůstalým. V mno-

⁶ Srov. kán. 1176 § 3 CIC/1983.

⁷ Srov. § 5 odst. 1 zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví. Od pohřbení lze upustit, jestliže se těla mrtvého má trvale použít k vědeckým nebo výukovým účelům. Z tohoto ustanovení lze dovodit, že v jiných případech od pohřbení nelze upustit. Pohřbívací povinnost se však týká pouze živé a zdravě narozených minimálně jednokilových dětí, které umřou při porodu. Mrtvý plod po potratu do váhy 1 kg se dostává do režimu, který neumožňuje uložit jej na místa, která jsou vykázána k pohřbívání, neumožní zpopelnit jej v krematoriu jako lidské pozůstatky pod pokutou 50 000 Kč. Definici plodu po potratu viz § 4 vyhlášky č. 11/1988 Sb., o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky.

⁸ Katolictví teologové upozorňují, že Pius XII. se v roce 1950 při definici dogmatu o nanebevzetí Bohorodičky neodvážil rozhodnout otázku, zda Maria zemřela, nebo zda byla přímo převedena s tělem i duší do plnosti Kristovy slávy. Srov. Ctírad Václav POSPÍŠIL, *Nanebevzetí Bohorodičky ve světle dokumentů magisteria*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2000, s. 63–64.

⁹ Mezi klasický řecký pramen přirozeného zákona patří Antigona, která se na základě úcty ke svému mrtvému bratrovi odvolává proti zákazu pohřbení na „nepísané a neměnné zákony“. Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE: *Hledání univerzální etiky: Nový pohled na přirozený zákon*, in *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 91–92.

ha kulturách nebyl zesnulý považován za skutečně mrtvého, dokud nebyl dokončen rozklad jeho těla. Do té doby mohl kontakt s ním rituálně znečišťovat. Proto pohřební zvyky, s nimiž se setkáváme v různých zeměpisných oblastech, jsou podle Hertze pouhé varianty provizorního pohřbu.¹⁰ Teprve po tlecí době následuje „rituální exhumace“ a očištění kostí pro konečné pohřbení.¹¹ Specifickým případem druhotného pohřbu jsou kostnice a relikviáře.

Odstraňování mrtvého lidského těla a lidských pozůstatků je spojováno se třemi vzájemně souvisejícími kategoriemi: *mrtvé–zpopelněné–zetlelé*. Z hlediska výsledku představují lidské ostatky (kosti, popel) neutrální pól, zatímco oba procesy k nim směřující jsou binárními kontrasty – žeh je kulturní transformací mrtvého těla, jehož strategií je zabránit jeho rozkladu, zatímco pouhé hoření a tlení je jejich transformací přirozenou. Prvotní trojúhelník je nositelem protikladů *popel–kostra* a *kultura–příroda*. Tyto pojmy jsou prázdnými formami, protože nevypovídají nic o tom, jaký konkrétní obsah příslušníci různých kultur kategoriím *mrtvé–zpopelněné–zetlelé* připisují. Na žádné pohřební hranici není nic jednoduše zpopelněno, ale žeh podléhá specifickým kulturním normám. Ani mrtvé tělo není ponecháno na svém místě tak, jak bylo nalezeno, ale prochází řadou úprav jako je *inhumace* (uložení do hrobu), *immerse* (uložení do vody) či *mumifikace* (uložení do proudícího vzduchu). Také rozklad jako tlecí proces probíhá za určitých kulturně stanovených podmínek, jako je jeho zpomalení či zastavení (např. *konzervací* a *balzamací*) nebo jeho urychlení (např. *skeletizací*). Pohřbení člověka má v sobě vždy transcendentní dimenzi překročení z konečného světa do prostorů nekonečných.

1.2 Kanonická východiska

Mrtvé lidské tělo je v právní úpravě církevního pohřbu tématem centrálním, ale nikoli vrcholovým. Na rozdíl od systému pohanských a židovských pravidel, kanonické právo nikdy neobsahovalo žádné pevné a obecné normy určující chování pozůstalých k tělu zemřelému, a to ani v období mezi úmrtím a pohřbem, ani v období po pohřbení (pokud

¹⁰ Robert HERTZ, „Contribution à une étude sur la représentation collective de la mort,“ *Année sociologique* 10 (1907): 48–137, zde 52.

¹¹ Srov. Michael KERRIGAN, *Historie smrti: Pohřební zvyky a smuteční obřady od starověku do současnosti*, Praha: Deus, 2008, s. 8.

nejde v kanonizačním právu o tzv. *translatio skeletu*).¹² Nepřikládalo ani žádný konkrétní doktrinální význam aktům a gestům spojeným s přípravou těla k pohřbení, včetně jeho mytí, úpravy, pitvy nebo uložení do rakve. Místo, kam bylo tělo uloženo, *locus tumuli*, bylo považováno za kanonický prvek církevního pohřbu (podle středověkého principu „ubi tumulus ibi funus“). Kanonické (a postupně i sekulární) právo se distancovalo od obsahu praktik pohřbívání lidských pozůstatků mimo posvátné místo – *coemeterium*. I mrtvá lidská těla mimořádně zpopelněná při epidemiích a válkách nebo darovaná pro lékařské potřeby musela být pohřbena na hřbitově.

Středověké kanonické právo postupně recipovalo mnoho římsko-právních zásad týkajících se pohřbívání. Archaické římské praxi „zahřazení památky“ *damnatio memoriae* odpovídalo kanonické *privatio*, které s sebou neslo i odmítnutí církevního hřbitova a hrobu. Odepření církevního pohřbu nespočívalo jen v zákazu pohřební mše, zádušních a výročních veřejných modliteb, ale i v absenci jakékoli hrobníkovy péče o mimo hřbitov uložené lidské ostatky. Jsou-li kanonické podmínky naplněny, musí být některým věřícím církevní pohřeb odmítnut i dnes.¹³ Není úkolem církevní autority zemřelého „kádrovat“, učinit nějaké poslední gesto vůči zemřelé osobě, chtít ji hodnotit a postavit se nad Boha při posuzování její spásy. Pohřbem by církev ale některá veřejně známá jednání, namířená proti zákonu Božímu, legitimovala a vysílala tím do světa odporující si signály všeobecné relativizace. Zvláště státní církevní pohřeb nesmí být zpolitizován, zneužit ideologií a stát se propagací principů, které jsou v rozporu s křesťanským životem.¹⁴ V bibli odsoudil Ježíš Kristus fakt, že někteří lidé posílají druhé na smrt, a pak jim staví pomníky (srov. Mt 23, 29–33; Lk 11,47–52). Zatímco sekulární právní úprava chrání pietní nakládání s mrtvým lidským tělem,¹⁵ církev brání

¹² Srov. Dodatek Instrukce Kongregace pro svatořečení „Sanctorum Mater,“ AAS 99 (2007): 465–509, především kanonickou rekognoscaci tělesných pozůstatků Božího služebníka, čl. 5 a čl. 11.

¹³ Srov. kán. 1183–1185 CIC/1983.

¹⁴ Církevní pohřeb rakouského prezidenta Thomase Klestila (2004) nebo polského prezidentského páru Maria a Lech Kaczyńských (2010), byť šlo o hlavy států, tedy reprezentanty všech občanů státu, byl vesměs přijímán s otevřeností a sympatiemi, protože najednou byli všichni konfrontováni s definitivní skutečností konce pozemského lidského života, a to v dimenzích veřejného státního aktu.

¹⁵ Pieta je v důvodové zprávě zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví, definována jako takový způsob zacházení s lidskými pozůstatky a ostatky, který by nebyl újmou ani pro živou osobu s výjimkou nezbytných zdravotně hygienických opatření. Necitlivý

i zvláštní právo lidské duše, usnadňuje její exodus. Skutečnost smrti zasahuje kompletní lidskou osobu, nikoli jenom tělo či jenom duši. Tři aspekty teologické definice křesťanského pohřbu stanovuje CIC/1983 tak, že: 1. církev vyprošuje zemřelým duchovní pomoc; 2. prokazuje úctu jejich tělům; 3. živým dodává útěchu z naděje.

Tyto body jsou doslovným zněním § 2 úvodního kánonu 1176. Nemá precedens v CIC/1917. Zdánlivě suché prohlášení, že pohřeb je tu pro živé, představuje podstatný prvek pohřbívání jakožto svátostiny životního zlomu a není pouze církevně právním dodatkem posvěcující události, překonává dosavadní individualizaci a privatizaci očištění zemřelého s Bohem. Právě poslední bod – útěcha pozůstalým – zůstává velkou výzvou pro současné farní společenství, aby jim neunikla pozornost vůči bratrům a sestrám, kteří drží smutek. Myslím, že právě takto často ztrácí Římskokatolická církev své členy, když truchlící najdou pomoc mimo ni. Mezi další platné prostředky duchovní pomoci zemřelým patří zvláště obětování mše svaté, přímluvné modlitby, návštěva hrobu o Dušičkách, almužny, půst a odpustky.

Význam právní regulace nesvátostných úkonů veřejného kultu spočívá nejen v povaze předmětu jejich úpravy (pohřbívání lidí), ale také v jejich frekventovanosti a v případě posvátných míst (hřbitovů) v jejich počtu. Díky terénnímu výzkumu Katolické teologické fakulty UK v Praze víme, že v roce 2006 zaujímal využívaná plocha všech veřejných pohřebišť 0,03 % z rozlohy České republiky, čímž se obavy zastánců kremací v 19. stol. z nadměrného záběru půdy pro hřbitovy nepotvrzují.¹⁶ Zařadit veřejnoprávní služby na bývalých konfesních pohřebištích, kterých zůstalo dosud v České republice co do vlastnictví pozemku více než třetina, zpět mezi samostatné úkoly Římskokatolické církve se však během dvaceti let náboženské svobody, až na jednu autorovi známou výjimku,¹⁷ nepodařilo. Od 1. ledna 2012 může církev obci písemně oznámit, že

neoprávněný zásah proti této chráněné sféře fyzické osoby představovaný znemožněním realizace práva na pietu je podle rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 31. 1. 2008, sp. zn. 30 Cdo 3361/2007, zásahem do soukromí. Je-li pak takovým zásahem současně znevážena samotná zemřelá fyzická osoba, je zřejmé, že tento neoprávněný zásah by byl z hlediska závažnosti pocíťován obecně.

¹⁶ Srov. Vojtěch ELIÁŠ – Tomáš KOTRLÝ a kol., *Přehled veřejných a neveřejných pohřebišť v ČR*, Praha: Vyšehrad, 2006.

¹⁷ Jde o Římskokatolickou farnost Velké Hoštice v ostravsko-opavské diecézi, která od roku 2001 provozuje veřejné pohřebiště o velikosti 6 714 m² s 760 hrobovými místy pro Hoštice a další dvě obce v okolí. Farář P. Radovan Hradil a starosta obce Alfons

hodlá veřejné pohřebiště, které jí patří, provozovat sama, a vyzvat ji ke smluvnímu vypořádání vztahů souvisejících se změnou provozovatele pohřebiště.¹⁸ Pro účely Plenárního sněmu katolické církve v ČR vznikla statistika pohřbů církve Římskokatolické, vedená od roku 1994 do roku 2002, která je publikovaná na internetu, aniž by ovšem byla popsána metoda jejich sběru a zpracování dat.¹⁹ Překvapuje především nízké procento církevních pohřbů žehem v Arcidiecézi pražské vzhledem k tomu, že v Praze a okolí je nejvyšší podíl kremací u nás. To ukazuje, že podezření na neúplnou evidenci církevních pohřebních obřadů, především ve velkých městech, je oprávněné.²⁰ V porovnání s frekventovaností slavení svátostí (křty, první sv. přijímání, biřmování, sňatky) byl počet pohřebních obřadů v České republice ve sledovaných letech řádově o několik tisíc vyšší, což může být dokladem toho, že víru praktikuje zvláště starší generace obyvatelstva a že i jejich nevěřící nebo vlažní potomci respektují přání rodičů mít církevní pohřeb. Zatímco při uzavření manželství je církevní nebo civilní forma výrazem osobního přístupu snoubenců, při rozhodování o uspořádání církevního nebo občanského pohřbu se přihlíží k přání zesnulého, které mohlo být odlišné od názoru pozůstalých.

1.3 Liturgická kniha

V České republice je liturgická kniha Pohřebních obřadů akceptovanou normou již po téměř čtyřicet let.²¹ Odmítá a mění dlouholeté teologické předpoklady. Za zmínku stojí zvláště rozšíření smutečního obřadu

Pospiech v této službě ve veřejném zájmu navzájem spolupracují (církve vyhlásila Řád pohřebiště, vybírá státem regulované nájemné, vede evidenci, řídí hrobníka; obec každoročně dotuje provoz církevního hřbitova). Orgánem dohledu je biskupství a krajský úřad.

¹⁸ Srov. § 16 odst. 2 zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví.

¹⁹ ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE, „Úkony duchovní správy v ČR,“ snem.cirkev.cz/index0156.html?menu=156 [cit. 11. 6. 2010].

²⁰ Zjistit přesný počet církevních obřadů v krematoriu znamená projít jednotlivá písemná oznámení umístovaná pro smuteční hosty na viditelném místě ve vstupní hale krematoria, jsou-li archivovány.

²¹ ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE, *Pohřební obřady*, 2. vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.

pro děti, který neexistoval jako plný obřad až do 10. února 1972.²² Kniha poprvé zahrnuje i oficiální povolení smutečního obřadu pro nepokřtěné dítě, jejichž rodiče si přáli přinést je ke křtu: „Nemodlíme se přece za někoho, kdo je zavržen.“²³ Do bezprostřední přípravy pohřbu patří liturgický obřad bdění u mrtvého. Jde o skutek víry ve vzkříšení mrtvých a připomíná bdění „myronosných“ žen z evangelia, které přinesly vonné masti k pomazání těla Pánova a staly se tak prvními svědky vzkříšení. Umožňuje rozjít o prožitém životě a vynikajících rysech a ctnostech zesnulého, a to bez opomenutí jeho neúspěchů a slabostí. Společné vyprávění příběhů je možná logická a vhodná protiváha proti pouhému nabízení nesrozumitelných formulí. Spolu s pohřební hostinou (karem, tryznou) může stráž u mrtvého ulehčit břímě pohřební homilii.

Liturgická kniha umožnila z praktických důvodů konat obřady pouze na jednom místě a nebrat zřetel na místo, kde probíhá pohřbení. Došlo k oddělování obřadu od procesu odstraňování mrtvého lidského těla. Za nejvyšší důkaz přirozené úcty v tomto případě nelze považovat průvod lidí, kteří plní vnitřní potřebu a následují nebožtíka pěšky. Společným rysem pohřební dramaturgie není liturgie pohybu, která v nás má nalézat status poutníka, ale statická bohoslužba slova. Obřad na jednom místě se má konat jen tam, kde není kostel ani hřbitovní síň, v domě zemřelého nebo na jiném vhodném místě. Dodatek „nebo na jiném vhodném místě“ však umožnil kněžím slavit obřad na místě, které vyhovuje pozůstalým. Zůstaly tyto pilíře liturgického obřadu pohřbu v západní tradici: 1. bohoslužba slova (shromažďování věřících při zvěstování slova Božího) a 2. obřad posledního rozloučení (je-li přítomno tělo nebo popel zemřelého).

Obřad posledního rozloučení je „společné pozdravení jednoho ze svých členů, dříve než jeho tělo bude v průvodu odneseno.“²⁴ Není-li tělo nebo popel zemřelého ani svěcená osoba ani shromáždění věřících k dispozici, architektura liturgického slavení se nebortí. Hlavním formálním nosníkem zůstává církevní autoritou pověřená osoba v dobré

²² Předkoncilní Římský rituál měl mimo obřad pohřbu pro dospělé zvláštní obřad pro pohřeb dětí – *Exsequiae parvulorum*. Obřad pohřbu dítěte (zpravidla do 7 let věku a před prvním sv. přijímáním) byl oslavou křestní nevinности. Podle „ritu parvulorum“ byli také pohřbíváni ti, kteří jako „amentes“, „debiles“ nikdy po křtu užívání rozumu nenabýli.

²³ MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Naděje na spásu pro děti, které umírají nepokřtěné*, Praha: Krystal, 2008, s. 9.

²⁴ *Pohřební obřady*, s. 8–9.

víře, že alespoň jeden ze smutečních hostů je pokřtěný. Řádný církevní pohřeb začíná ve chvíli, kdy nositel svěcení přichází v liturgickém oděvu k rakvi zemřelého, a trvá do té doby, dokud se svěcená osoba z oděvu nesvlékne.²⁵ Arcibiskupství pražské je výjimkou. Zrušilo v roce 2008 směrnici č.j. 2322 z roku 1970, stanovující pro Prahu a střední Čechy jako závazný obřadní oblek kněze při kremačním rozloučení: talár, čistou rochetu (superpelici) a fialovou štolu. Dnes může duchovní vyjít vstříc přání příbuzných zemřelého a přijít v obleku ryze občanském.²⁶ Dezorientovaným smutečním hostům se tedy již nedostane ani té útěchy, kterou způsobuje pohled na kněze nebo řeholníka hrdého na svůj stav a oděv.

1.4 Role kněze

Pohřbívání v církevní tradici není diktováno pouze vnějšími konvencemi a normami. Vychází z pevného vztahu, který v Duchu spojuje věřící smuteční hosty s Kristem a s Bohem. Proto kněz po náležitém objasnění může hledat cestu, aby se akt pohřbení stal okamžikem modlitby celého společenství věřících, dokonce i za zemřelého veřejného hříšníka. Zmíněnými liturgickými předpisy je naléhavě doporučováno, aby se sami věřící – i bez přítomnosti kněze – modlili v domě zemřelého i na hřbitově žalmy a modlitby, které jsou k tomu určeny. Vlastní pohřební obřady však koná kněz nebo jáhen. Pastorační asistent jen tam, kde o souhlas s touto praxí požádá biskupská konference Apoštolský stolec. U nás se nad touto možností vede diskuse v souvislosti s nedostatkem kněží.²⁷

Exequiae není pouze hodnotou o sobě (přestože má možná hodnotu s důsledky sahajícími do věčnosti), nýbrž hodnotou zaměřenou k *missa exequialis*.²⁸ Ta bez kněze nikdy nebude možná. Proto touha pozůstalých, aby pohřební obřady vedl kněz, je zcela oprávněná a neměla by být pře-

²⁵ Srov. Jan PAULY, *Hřbitovní a pohřební právo*, Praha: C. A. T, 1941, s. 187.

²⁶ „Směrnice pro udílení svátostí v Arcidiecézi pražské,“ č.j. 6795/2008, *Acta curiae archiepiscopalis Pragensis* 16, č. 11 (2008): 16.

²⁷ Pavel AMBROS, „Je možné odmítnout církevní pohřeb?“ *Katolický týdeník* 19, č. 34 (2008): 11.

²⁸ S pohřební mší, která se sloužila po zemětřesení na Velký pátek v italské Aquile dne 10. dubna 2009, vyslovil Benedikt XVI. souhlas, přestože se mše svatá v den připomínající Kristovu smrt podle staré tradice církve za normálních okolností celebrat nesmí.

hlížena ani kvůli objektivním obtížím. Drtivá většina soudobých církevních pohřbů, a to i v kostele a za předsednictví kněze, je však slavena v rámci bohoslužby slova bez slavení pohřební mše svaté. Odborná liturgická komise tematické sekce přípravné komise Plenárního sněmu katolické církve v České republice navrhovala v roce 1998 zvážit podmínky pro připuštění nevěřících ke slavení pohřební mše a přizpůsobit lépe liturgické předměty a oděvy, včetně liturgické barvy.²⁹ V pražské arcidiecézi i mimo ni působí duchovní bratrstvo římsko- i řeckokatolických kněží pod názvem Trecentorum (CCC), spojených vzájemnou láskou se závazkem odsloužit při úmrtí kteréhokoli člena jednu mši svatou.³⁰

Soudobí katoličtí teologové pozoruhodně mlčí, pokud jde o tradiční katolické pohřební praktiky a pobožnosti za zemřelé. Důvodem pro nečekané oslabení důrazu na poslední věci člověka může být obtíž, kterou má církev za současných kulturních podmínek při hlásání a vysvětlování doktríny o očištění. Různá evangelická vyznání hovoří pouze o vzkříšení z mrtvých. V této záležitosti poněkud kolísá eschatologie východních církví.³¹ Papež Benedikt XVI. připomíná spolu se synodními otci ve své posynodální apoštolské exhortaci *Sacramentum caritatis* důležitost přímluvných modliteb za zemřelé, zvláště v rámci mše svaté.³² Ve své encyklice *O křesťanské naději* píše, že prostřednictvím eucharistie můžeme zemřelým věnovat svou lásku „až na onen svět“, a to jak skrze svou vděčnost, tak i skrze odpuštění a přímluvnou modlitbu za ně, aby rychleji „dozráli pro nebe“. Papež hovoří o naší vzájemné propojenosti a říká doslova, že „nikdy není zbytečné ani není příliš pozdě na to, abychom se

²⁹ Srov. František KUNETKA, „Zápis ze zasedání odborné liturgické komise tematické sekce přípravné komise Plenárního sněmu katolické církve v ČR dne 21. 4. 1998 v Praze-Dejvicích,“ snem.cirkev.cz/download/Seznam_prispevky.htm [cit. 5. 3. 2007].

³⁰ Srov. *Oběžník Arcibiskupství pražského*, čj. 3919/2003. Bratrstvo bylo zřízeno původně jako laické ve staroměstské jezuitské koleji u sv. Klementa v Praze dne 25. března 1694 při tzv. „Větší latinské družině mariánské“ a mělo původně 300 členů (proto trecentorum). Podle písemného sdělení tajemníka arcidiecéze Josefa FAKTORA bylo členů ke dni 1. listopadu 2010 celkem 160 (včetně jáhnů a biskupů, i emeritních), z toho 70 působí v arcidiecézi.

³¹ Omezují-li se ve svém příspěvku takřka výhradně na římskokatolickou teologii, činím tak z důvodu pracovní ekonomie. Jsem si plně vědom, že tento přístup neodpovídá současnému paradigmatu ekumenicity, nýbrž zůstává poplatný minulému paradigmatu konfesionality.

³² *Posynodální apoštolská exhortace Sacramentum caritatis papeže Benedikta XVI.*, Praha: Paulínky, Praha: Česká biskupská konference, 2007, čl. 32.

dotkli srdce druhého“.³³ Věřící se nemodlí k mrtvým, ale za mrtvé. Nedrží smutek kvůli zemřelému, ale kvůli bolesti z toho, že ho jeho blízcí už neuvidí tady. *Katechismus katolické církve* k tomu dodává: „naše modlitba jim může nejen pomáhat, ale může jim umožnit, aby jejich přímluva za nás byla účinná.“³⁴ Tohle zjištění je asi největší „novum“, které budí současný rozruch související s fenoménem rodového uzdravování.³⁵

2. PŘEHLED VÝVOJE

Právní povaha této studie vylučuje takové aspekty vývoje, které by mohly být zařazeny pouze do všeobecných dějin pohřbívání a pohřebních ritů. Pohled do přebohatých dějin pohřbívání v církevní tradici (v rámci omezených možností v mimořádné zkratce) nám umožní si povšimnout, že už od prvopočátku pohřbívání sehrávalo v církvi nezastupitelnou úlohu. Bez katakomb, relikvií, krypt a pohřebních bratrstev by se církevní dějiny nedaly psát. Zároveň je nutné zpochybnit některé běžně používané přístupy k chápání církevního pohřbu jako pouhé součásti přechodového rituálu, jehož „úspěch“ závisí na opakovaných prosbách a úkonech a jehož úsilím je podrobit a spoutat božské síly tak, aby sloužily mrtvému. Tím bychom se vraceli k magickému pojetí pohřbívání – právě v magii je běžné, že něco se musí vykonat přesně xkrát, aby to mělo správnou účinnost. Jan Heller to vyjádřil následovně: „Nešlo jen o to, mrtvému příznivě naklonit bohy nebo oslavit jeho památku, nýbrž přímo o to, zaopatřit mu magickým počínáním co nejlepší záhrobní úděl.“³⁶ Pohřbívání v církevní tradici je třeba chránit před takovými zvyky a praktikami, které by mohly vyvolávat zdání spiritismu nebo nekromancie či jakékoli jiné nežádoucí manipulace s duší či tělem mrtvého. Tak například plastinovaná mrtvá lidská těla v soukromém vlastnictví beztestně jako cenné výstavní exponáty objíždí svět v kamionech.³⁷

³³ BENEDIKT XVI., encyklika *Spe salvi*, čl. 48, Praha: Paulínky, 2008, s. 58.

³⁴ *Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, § 958.

³⁵ Srov. Kenneth McALL, *Uzdravení rodových kořenů*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007; pro důkladnou recenzi viz Lukáš NOSEK – David VOPŘADA, „Rodové kořeny – dilemma katolického křesťana,“ *Teologické texty* 21, č. 4 (2010): 191–197.

³⁶ Jan HELLER, *Starověká náboženství*, Neratovice: Verbum Publishing, 2010, s. 7.

³⁷ Po dobu několika měsíců v roce 2007 a 2009 v hlavním městě Praze a Brně bylo nikoli veřejné pohřebiště nebo neziskové muzeum, ale krabice, sklad a záře reflektorů jejich dočasným hrobem. První zemí, která výstavu „Bodies“ zakázala, byla v roce 2010

2.1 Od pohanských rituálů

Záhrobní kulty pohanů měly pro Izrael nemalou přitažlivost. Bible však nepodává žádné jednoznačné svědectví o uctívání hrobů praotců nebo o modlitbách k nim pronášených v obdobích tísně, spíše naopak, v Písmu panuje v otázce uctívání hrobů zdrženlivost, pramenící z rozhodného odmítnutí kultu mrtvých, vyjádřeného zákazem dotazování se mrtvých. Smrt byla zdrojem rituální nečistoty. Kristova svoboda vůči zesnulým se ukázala už v nejkratším verši evangelií: „Ježíš zaplakal“ (Jan 11,35). Pohanské funerální zvyky byly postupně eliminovány a podmínky pro nové byly středověkým kanonickým právem stanoveny tak přísně, že v praxi nemohly vzniknout. Souhrnem lze říci, že křesťanské pohřební rituály byly nejprve projevem lidové zbožnosti, jehož kořeny sahají do biblického období a k němuž se církevní otcové stavěli jak kladně, tak i záporně, přičemž sami jeho podporovatelé pocházeli z lidových vrstev nebo z prostředí, v němž byly rozšířeny.

Samotné „odstraňování“ zemřelých v novozákonní době nemělo ještě církevní charakter. Spis nazývaný *Traditio apostolica* patří mezi jedny z prvních pokusů o dílčí úpravu a uspořádání pohřbívání v církevní obci.³⁸ Připomíná biskupovi kolem roku 300, aby platil spravedlivou mzdu a cenu za materiál těm, kdo pečují o hřbitovy, aby jejich práce nebyla pro věřící, hlavně pro chudé, zátěží. Čtyřicátou kapitolu *Traditio apostolica* můžeme směle označit za nejstarší dochovaný pramen pohřebního a hřbitovního práva zemřelých členů církve vydaný před Nicejským sněmem. Pozornost křesťanů se ale postupně stále více přesouvala k místu posledního odpočinku těch, se kterými jsou spřízněni duchovně. Panovalo živé přesvědčení, že nikoli pochovaní, ale zesnulí v Pánu je blahoslavení (Zj 14,13) a stává se předmětem péče všech členů církevní komunity. Nepohřbená osoba tedy nebyla bytostí na okraji církve, nýbrž, zemřela-li pro Krista jako mučedník, ocitla se přímo v jejím středu. V každodenní službě prvotní církve se dbalo i na to, aby se pomáhalo blízkým pozůstalým v jejich potřebách (Sk 6,1). Pokud vdovy neměly příbuzné (1 Tm 5,16), křesťanská komunita se o ně musela postarat, jak to vyžaduje čistá a pravá zbožnost (Jak 1,27). Ve starokřesťanských do-

Francie. Viz rozsudek č. 764 ze dne 16. září 2010 Kasačního soudu (*Cour de cassation*). Překlad rozsudku viz *Funeral quartal* 1, č. 3-4 (2010): 39-41.

³⁸ HIPPOLYT ŘÍMSKÝ, *Apoštolská tradice*, Olomouc: Refugium, 2000, s. 45.

bách byl hojně rozšířený stav zasvěcených vdov (*ordo viduarum*) pro vdovy, které chtějí trvale žít zasvěceným životem ve spojení s církví.³⁹

Specificky katolická pieta k mrtvému lidskému tělu pramení podle některých církevních historiků nutně z úcty k relikviím.⁴⁰ Při vzkříšení nebude pokřtěnému darováno nové tělo. Takto realisticky to vyjadřují všechna katolická vyznání víry. V péči o lidské pozůstatky proto spatřoval sv. Augustin „svědectví o dané víře.“⁴¹ Uctívání relikvií dokládá, že zmrtvýchvstání nelze vysvětlovat nezávisle na těle, které žilo. Bez tělesné identity nelze hovořit o identitě osoby.⁴² Jinými slovy, nesmrtelnost lidské duše zajišťuje identitu našeho těla ve vzkříšení.⁴³ Toto přesvědčení nabývalo na intenzitě tím spíše, když se jednalo o osobu, na jejímž hrobě – ať už po předchozích modlitbách či nikoli – docházelo k podivuhodným událostem a zázrakům, neklamným znamením, že jde o duši Bohu velmi milou.

Příliš fyzické popisy skutečnosti vzkříšení vyvolávají nejedny potíže. Církev nikdy neučila, že je nezbytná tatáž materie, aby se dalo tvrdit, že se jedná o totéž tělo. Identita těla se tedy definuje na prvním místě nikoliv hmotou, ale duší konkrétní lidské osoby, odkud se odvozují podstatné vlastnosti těla. Zatímco se tedy pohřbívají lidské pozůstatky, je příslušný zemřelý již vzkříšen? Neporušenost těla po smrti, o které čteme v životopisech některých svatých, zjevuje, že lidské pozůstatky světce již mohou být ve stavu proměněném. Sám Bůh na sebe vzal stav „netlející“ mrtvol. Podle Sk 2,25–27 a církevní tradice mrtvé Kristovo

³⁹ Dne 21. února 2009 se v plzeňské katedrále sv. Bartoloměje uskutečnilo první vdovské zasvěcení Bohu v ČR. Plzeňský biskup František Radkovský přijal při slavnostním obřadu do stavu zasvěcených vdov paní Marii Ventovou z Plzně, podrobněji „Ordo virginum, stav panen: Stav vdov,“ web.katolik.cz/ov/index1.php?ov=vdovy [cit. 11. 6. 2010].

⁴⁰ Srov. Arnold ANGENENDT, *Heilige und Reliquien, die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart*, München: Verlag C. H. Beck, 1997, s. 167.

⁴¹ AURELIUS AUGUSTINUS, *De cura pro mortuis gerenda ad Paulinum* 18,22, CSEL 41, ed. J. Zycha, Vindobonae 1900, s. 658–659.

⁴² MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *O některých aktuálních otázkách eschatologie*, Olomouc: Centrum Aletti, 2008, s. 37.

⁴³ Tomáš PETRÁČEK, „Ostatky, svatí a anima separata u Tomáše Akvinského,“ in *Světci a jejich kult*, ed. Petr Kubín, Hana Pátková a Tomáš Petráček, Praha: Tomáš Halama, 2006, 13–25, zde 19.

tělo na kříži, a ani během asi šestatřiceti hodin v hrobě, nepoznalo žádné porušení.⁴⁴

2.2 Církevní privilegia

Výběr hrobového místa a později jazyka pohřební liturgie sehrál ve vývoji církevního pohřbívání také důležitou roli. Navzdory tomu, že žádný kostel nebyl vysvěcen za tímto účelem, pohřbívání pod jeho dlažbou tvoří dodnes vrchol kultovního zacházení s mrtvým členem církve.⁴⁵ Hrobka uvnitř sakrálního prostoru si spíše než hrob na veřejném pohřebišti déle uchovává svou identitu a význam. Pro duchovní i světskou elitu se kostely stávaly otevřenou knihou jejich rodinné historie. Na straně druhé se nesmělo dopustit, aby se z kostelů a kaplí stávaly márnice, z krypt se šířila nákaza, strach a otrava. Kanonický zákaz pohřbívát mrtvé lidské tělo v kostele se týká i pohřbení pouhé jeho části nebo uložení popela, včetně urny,⁴⁶ a taktéž nedovoluje umísťovat v kostele nové náhrobníky. Svatostánek nesmí mít formu hrobu či pohřební schránky.⁴⁷ Absolutní odmítnutí nebo bezpodmínečné povolení pohřbívání pod dlažbou kostela a v okolí oltáře v sobě může zahrnovat konfesní významy a je – vedle liturgicky odlišných rituálů – tichou demonstrací jiné než katolické konfese. Pokud výběr hrobových míst vyplývá přímo z povahy křesťanské smrti jako takové, pak tento náhled lze opřít o fakt, že v českých zemích právě hroby v kostelech a klášterech viditelně postulují rozlišení mezi občanským pohřebištem a církevním hřbitovem.

Posvátná kongregace obřadů poskytla pro území československé lidovému a staroslověnskému jazyku výjimečná privilegia poprvé dne 21. května 1920 a celé pohřební liturgii otevřela přístup k lidovému ja-

⁴⁴ Tomáš AKVÍNSKÝ, *Summa theologiae*, Český překlad otcové dominikáni pod vedením Emiliána Soukupa, Olomouc: Edice Krystal, 1937–1940, III, q. 51, a. 2, ad 4.

⁴⁵ Srov. Tomáš KOTRLÝ, „Pohřbívání v kostele,“ *Revue církevního práva* 13, č. 3 [38] (2007): 232–250.

⁴⁶ AAS 20 (1928): 261–264.

⁴⁷ Při zmiňování místa, kam byla Nejsvětější svátost uložena, je nutné vyhýbat se označení „hrob“. Má být upraveno tak, aby nepůsobilo jako místo určené k pohřbení. Viz KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI, *Direktář o lidové zbožnosti a liturgii: Směrnice a zásady*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 141.

zyku.⁴⁸ Privilegium zahrnovalo všechny národní jazyky, které obyvatelstvo československého státu užívalo. Svátost eucharistie zůstala v jazyce latinském, pouze po zpívané latinské epistoletě a po latinském evangeliu bylo možné je opakovat řečí lidu. Při udělování křtu a svátosti manželství bylo možné klást otázky pouze jazykem lidovým. I přes tato omezení se mělo postupovat opatrně a činit tak pouze z vážných příčin, kde by se tím předešlo odvratu věřících od bohoslužby konané jazykem latinským. Církevní pohřební obřady bylo možné celé konat v češtině, slovenštině nebo němčině. V kompetenci biskupů bylo opatřit jednotný a správný překlad pohřebních obřadů, který musel mít schválení Apoštolského stolce. Pro moravskou církevní provincii se tak stalo v roce 1932.⁴⁹

2.3 Zpopelňování

Z hlediska „uranské symboliky“⁵⁰ očištného, stoupajícího ohně, který může naznačit aspekt očištění, vzestup k Bohu a proměnění pozemského těla (srov. 1 Kor 15), lze na zpopelněná těla zemřelých křesťanů nahlížet stejně jako na těla nezpopelněná.⁵¹ K základním doporučením církve Římskokatolické však patří pohřbívání těl do země, naopak proti zpopelňování jako velmi očividnému pohanskému prvku se církev v minulosti vždy tvrdě bránila, a to mnohem intenzivněji než proti jiným pohanským přežitkům.⁵² V cizích kulturách a u národnostních menšin v českých zemích nebylo vždy možné pohřbení nezpopelněných těl sla-

⁴⁸ Srov. *Decretum S. Rituum Congregationis circa usum linguae vulgaris in s. liturgia in territorio ditionis czechoslovacae*, odstavec III., cit. podle Karel ERBAN, „Lidový a staroslovanský jazyk v liturgii,“ *Časopis katolického duchovenstva* 61 (86), č. 5–6 (1920): 174–176.

⁴⁹ Srov. *De exsequiis*, Agenda Provinciae Ecclesiasticae Moravicae, Olomouc: Sumptibus Archiepiscopi Olomouensis, 1932. Schváleno arcibiskupem Leopoldem Prečanem a brněnským biskupem Josefem Kupkou, včetně zpěvníku.

⁵⁰ Andreas HEINZ, „Zpopelnění a pohřeb,“ *Teologické texty* 14, č. 4 (1993): 139.

⁵¹ Ani židovské náboženské právo halacha nemohlo svůj odpor ke kremaci založit na přímém biblickém zákazu, což v moderní době po holocaustu otevřelo cesty k jistým kompromisům.

⁵² Celkem bylo vydáno v letech 1886–1977 dvanáct různých latinských dekretů, instrukcí a odpovědí na otázku zpopelňování zemřelých. Česky viz Tomáš KOTRLÝ, *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu ČR*, Praha: nepublikovaná disertační práce, Katolická teologická fakulta UK v Praze, 2009, příloha I–II, s. 362–390.

dit s cítěním a incineračními zvyky tamního obyvatelstva nebo národnostních menšin u nás.⁵³ Čeští katolíci měli – vedle argumentu zednářského původu zpopelňování lidských pozůstatků v krematoriu – ještě další výhradu, jeho „němectví“. Pomineme-li krematoria v Miláně a ve Washingtonu, postavená roku 1876, první se do propagace myšlenky pohřbu žehem v českých zemích zařadili občané německy mluvících zemí a protestantského vyznání.⁵⁴ Na stránkách Časopisu katolického duchovenstva se pravidelně objevovaly články jednoznačně odmítající spalování mrtvých těl.⁵⁵ Víceméně do zapomnění upadl důkladně formulovaný dotaz od pražského arcibiskupa Františka Kordače z roku 1919 adresovaný Kongregaci Svatého officia týkající se několika pochybností ohledně církevního pohřbu těch, kteří žádali, aby jejich vlastní tělo bylo zpopelněno. Odpověď potvrzující obecný zákaz kremace přišla z Říma dne 16. ledna 1920, těsně po založení národní církve československé, kvůli které byl dotaz formulován.⁵⁶

Články duchovních autorit a teologů z pokoncilní doby, které by pozitivně hodnotily obrat v legislativě církve povolující kremaci, nejsou k nalezení. Ani u nás, ani jinde v Evropě. Co se týče praxe, zpopelňování svěcených osob nebo jejich členství ve spolcích přátel žehu je výjimečné. Zatímco laici se u nás běžně zpopelňují, o svěcených osobách to neplatí.⁵⁷

⁵³ Srov. Tomáš KOTRLÝ, „K proměně postavení hrobníka,“ *Český lid* 95 (2008), 273–292, zde 286–287.

⁵⁴ V Brně přednášel o kremaci 29. 10. 1900 „svobodomyšlný“ poslanec E. Zenker z Vídně. První mezinárodní kongres stoupenců žehu se konal 7. června 1876 v Drážďanech a o dvaadvacet let později povolila konference představitelů evangelických církví v Eisenachu svým duchovním oficiální účast na pohřbu žehem. Srov. *Společnost přátel žehu 1909–2009: Vydáno k jubilejnímu roku českého křesťanského hnutí*, Praha: SPŽ, 2009.

⁵⁵ J. V. JIRSIK, „O spálení mrtvých,“ *Časopis katolického duchovenstva* 10, č. 1 (1837): 170–171; R. SMOLÍK, „Pohřbívání a spalování mrtvol,“ *Časopis katolického duchovenstva* 22, č. 3 (1881): 162–178; Petr ŠPIČKA, „O spalování mrtvol,“ *Časopis katolického duchovenstva* 30, č. 2 (1889): 73–83; Mojžíš LEV, „O spalování mrtvol,“ *Časopis katolického duchovenstva* 35, č. 8 (1894): 486–529; Josef KUPKA, „O pohřebních obřadech,“ *Časopis katolického duchovenstva* 47 (72), č. 7–10 (1906): 493–506; 572–578; 630–638; Josef FOLTÝNOVSKÝ, „Spalování mrtvol,“ *Časopis katolického duchovenstva* 71 (96), č. 7 (1930): 551–567.

⁵⁶ S. C. CONCILII, Resp. *Dubia circa sepulturam ecclesiasticam eorum qui proprium corpus mandaverint cremationi tradi*, (16. jan. 1920), in *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae, Commentarium pro Religiosis*, ed. Xaverius Ochoa, Romae 1972, sv. 1, sl. 274–275, čl. 238; *Entscheidung der Konzilskongregation, betr. die Verbrennung der Leichen*, vom 16. Januar 1920, in *Archiv für Katholisches Kirchenrecht*, č. 101 (1921), s. 50–51. Česky viz KOTRLÝ, *Pohřeb a hřbitov*, s. 380.

⁵⁷ Kniha zemřelých v archivu Arcidiecéze pražské sice nemá o způsobech pohřbení těla duchovního či jeho využití pro lékařské potřeby žádnou rubriku, nicméně archivář by

Právní zájem o komentování zrušení zákazu pohřbu žehem nastal po Druhém vatikánském koncilu především v Polsku.⁵⁸ V Itálii to byl Polák Zbigniew Suchecki, který se pokusil o postižení určujících rysů moderního způsobu zacházení s lidskými pozůstatky a zaměřil se na jejich zpopelnění v krematoriu.⁵⁹ Vlastní reflexe z právních textů se proto ve velké míře opírají o materiály, které Suchecki shromáždil z koncilových diskusí. Jiří Svoboda se nedávno věnoval kremaci v legislativě Kodexu kanonického práva z roku 1917.⁶⁰ Podívejme se nyní podrobněji, jaké byly faktické a bezprostřední důvody k povolení kremace katolickou církví.

2.3.1 Zákaz zpopelnění

Lev XIII. v osmém roce svého pontifikátu nařídil, aby bylo oznámeno všem biskupům, že jsou povinni poučit věřící o novém zavrženíhodném zlořádu „detestabilis abusus“: spalování mrtvol. Výjimka však byla dána posvátnou kongregací De propaganda fide dekretem ze 27. září 1884 katolíkům indickým.⁶¹ Podobně dovolila církev výjimky při spalování amputovaných údů a plodů.⁶² Po Druhém vatikánském koncilu v roce 1966 Sv. kongregace pro doktrínu víry povolila zpopelnovat pokřtěné plody

takovou událost, byla-li by mu známa, uvedl – podle slov tajemníka arcidiecéze Josefa Faktora – pravděpodobně do poznámky.

⁵⁸ Radek MICHAŁEK, „Nove obrzedy pogrzebowe i zwiazane z nimi problemy prawno-liturgiczne,“ *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 27 (1974): 17–75; Tomas KUJAWSKI, „Przepisy kościelne w sprawie kremacji zwłok,“ *Homo Dei* 44 (1975): 59–66; Zbigniew SUHECKI, „Zagadnienie kremacji w rozwoju historycznym,“ *Prawo Kanoniczne* 36 (1993): 145–159.

⁵⁹ Zbigniew SUHECKI, *La Cremazione nel diritto canonico e civile*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1995.

⁶⁰ Jiří SVOBODA, „Kremace v legislativě kodexu z roku 1917,“ in *Sborník Katolické teologické fakulty*, sv. 6, ed. Mlada Mikulcová a Petr Kubín, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 429–438.

⁶¹ „Ačkoli totiž církev žádá, aby těla zemřelých katolíků byla pochovávána podle obvyčej křesťanského do země i v těch krajích indických, kde se spalování mrtvol dosud udrželo, přece dovoluje, aby misionáři, chtějící se vystříhati většího zla, zachovali se pasivně, vědí-li, že má být tělo nějakého neofyta spáleno.“ Cit. podle FOLTÝNOVSKÝ, *Spalování mrtvol*, s. 347.

⁶² Na dotaz generální představené Sester Bolestné Matky v Římě odpověděla kongregace sv. Officia dne 6. srpna 1897, aby se sestry ošetrovatelky snažily amputované údy křesťanů uložit do malého požehnaného prostoru země. Nařídí-li však lékaři zpopelnění, mají poslechnout: „In responso 3 aug. 1897 S. Officium declaravit membra recisa fidelium, nisi obstant graves difficultates, in parvo terrae spatio benedicto esse sepelienda; licere tamen, prudenti dissimulatione, obedire medicis qui combustionem iusserint,“ *Codicis Iuris Canonici Fontes*, Romae, 1933, sv. 2, čl. 1975.

po potratu, existuje-li nějaký opodstatněný důvod, který jejich pohřbu do země brání.⁶³ Vrcholem legislativních prací na zákaz kremace bylo rozhodnutí Papežské komise pro autentický výklad CIC/1917 z 10. listopadu 1925 o tom, že musí být odepřen církevní pohřeb i těm, kdo sice nařídili, aby tělo jejich bylo spáleno, ale kterým nakonec pozůstalými nebylo vyhověno.⁶⁴ Kdo tedy ustanovil, aby byl spálen, a svůj úmysl neodvolal ani neprojevil žádné známky kajícího před smrtí, nesměl být církevně pochován. Kněz, který by tak učinil, propadl by církevnímu trestu interdiktu, tj. zákazu vstoupit do kostela a být církevně pohřben. Od tohoto trestu mohl být rozhrěšen jen od svého biskupa. Pozůstalí nebo jiní, kteří by k tomu nutili nebo církevní pohřeb nařídili, propadli by pak exkomunikaci.

Biskupové v případě plánovaného zpopelnění věřícího potřebovali mít také jasno ve věci týkající se udělování svátostí „sacramenta morientium“ (viaticum, svátost smíření a pomazání nemocných). Citované dekrety sv. Oficia vyvolaly pochybnosti u kněží, kteří museli udělovat svátosti a také sloužit mši svatou za osoby, které si z vlastní vůle zvolily zpopelnění. Freiburský arcibiskup žádal Apoštolský stolec o vysvětlení, jak postupovat v těchto specifických případech.⁶⁵ Citlivá otázka, jak omezit zpopelňování křesťanů, přetrvala déle. Pan biskup královéhradecký Karel Kašpar, pozdější arcibiskup pražský, v pastýřském listu ze dne 26. února 1924 dokonce nařídil, aby kněz nepohřbíval akcionáře krematoria nebo členy spolku pro spalování mrtvol.⁶⁶ To bylo z dnešního pohledu tvrdé opatření, uvážíme-li, že ve 30. letech 20. stol. kněží museli jednat se zřízenci krematorií, kteří požadovali podepsat ohledací list

⁶³ S. C. DE PROPAGANDA FIDE, resp., *Mens S.C. pro Doctrina Fidei circa amputationem foetus vel membrorum corporis humani, et circa cadaverum cremationem*, (7 mar. 1967), in *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae, Commentarium pro Religiosis*, ed. Xaverius Ochoa, Romae 1972, sv. 3, sl. 5121, čl. 3543.

⁶⁴ „D. – An, vi canonis (1240 § 1, 5°) ecclesiastica sepultura priventur qui mandaverint suum corpus cremationi tradi et in hac voluntate permanserint usque ad mortem, etiamsi crematio ad normam canonis (1203, § 2) non sequatur. R. – Affirmative.“ PONTIFICIA COMMISSIO AD CANONES AUTHENTICAE INTERPRETANDOS, resp. *De sepultura ecclesiastica*, (10 nov. 1925), n. X, AAS 17 (1925): 583. Česky viz KOTRLÝ, *Pohřeb a hřbitov*, s. 373.

⁶⁵ Srov. S. C. SANCTI OFFICII, Resp. *De crematione cadaverum*, (die 27 iul. 1892), in *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, edizione biligue, ed. H. Denzinger a P. Hünermann, Bologna: Dehoniane, 1995, č. 3276–3279. Česky viz KOTRLÝ, *Pohřeb a hřbitov*, s. 375.

⁶⁶ „Jak si počínati ohledně církevního pohřbu při spalování mrtvol,“ *Časopis katolického duchovenstva* 65 (90), č. 4 (1924): 285–286.

o prohlídce mrtvého, tj. potvrzení, že zemřelý katolík byl zapsán v matrice zemřelých, a teprve na základě toho dostal provozovatel krematoria povolení k převozu.⁶⁷ V průběhu druhé světové války na opětovné dotazy ohledně církevního pohřbu katolíků, jejichž mrtvá těla byla bez jejich vůle anebo proti jejich vůli, případně i proti vůli jejich příbuzných spalena, arcibiskupský ordinariát olomoucký uvedl toto: „Urna s popelem takového katolíka musí být vložena do malé rakve, načež se mohou konati obvyklé pohřební obřady (i se zádušní mší svatou).“⁶⁸

2.3.2 Druhý vatikánský koncil

Konstituce o posvátné liturgii předepisuje: „Pohřební obřad ať vyjadřuje zřetelněji velikonoční smysl křesťanské smrti. Má lépe odpovídat podmínkám a tradicím jednotlivých krajů, i pokud jde o liturgickou barvu.“ Dále: „Ať je upraven obřad pohřbu dětí, ať dostane vlastní mši.“⁶⁹ Rozvaha nad liturgií vedla ke změně názoru na zpopelňování zemřelých křesťanů a k reformě pohřebních obřadů. Byla to však už rétorická otázka dromorského biskupa E. O'Dohertyho, který se Koncilu tázal ve své odpovědi z 28. března 1960 adresované Předpřípravné komisi: „Zda v podmínkách dnešního světa disciplína církve ohledně zpopelňování nemůže, nebo nemá být upravena?“⁷⁰ Během koncilního zasedání otázka církevního pohřbu před nebo po kremaci a její právně-pastorační důsledky, vyšlé na povrch z mála návrhů biskupů, nakonec nebyly nikdy diskutovány.⁷¹ Návrhy týkající se přímo zpopelňování byly představeny nepatrným počtem koncilních otců, pocházejících téměř výlučně z evropských zemí: Itálie, Německo, Velké Británie a jediný hlas byl z Kolumbie.⁷² Příloha č. 4 části „De crematione“ návrhu turínského ar-

67 A. D., „Jednání se zřízenci krematorií na farních úřadech,“ *Časopis katolického duchovenstva* 67 (92), č. 5–6 (1926): 349–350.

68 BISKUPSKÝ ORDINARIÁT HRADECKÝ, „Pohřeb žehem a církevní obřady,“ *Časopis katolického duchovenstva* 81 (106), č. 1 (1941): 44–45, zde 45.

69 Konstituce o posvátné liturgii *Sacrosanctum Concilium*, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995, čl. 81, 80.

70 „Utrum in conditionibus orbis terrarum hodiernis, disciplina Ecclesiae de crematione modificari non possit aut debeat?“ *Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II Apparando Series I, (Anteparaeparatoria)*, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis, 1960, appendix voluminis II, pars II, Europa, Hibernia, Roma, s. 77.

71 SUCHECKI, *La Cremazione*, s. 164.

72 *Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II Apparando Series I, (Anteparaeparatoria)*, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis, 1961, appendix voluminis II, pars II, Roma, s. 196–197.

cibiskupa Maurilia kardinála Fossatiho⁷³ byla vypracována kanovníkem S. Solerem ve prospěch povolení zpopelnění. V krátké zprávě historického exkurzu Solero tvrdí: „Zvyk zpopelnění byl v moderních dobách obnoven částečně za tzv. Francouzské revoluce r. 1797 a zesílil jakožto potvrzení odpadlictví, racionalismu, materialismu a na odpor proti církvi. Neboť zpopelnění těl mělo největší přívržence mezi příznivci sekty zednářů.“⁷⁴ Podle něj čas způsobil „uhasení či uklidnění sektářského běsnění“⁷⁵ a zpopelnění je nyní možné, protože bylo spolky přátel žehu navrženo s úctou a respektem k náboženství. „A mnozí katolíci – kteří nesouhlasí s metodou pohřbívání do země, nechtějí však porušit církevní zákony – jsou trápeni výčitkami svědomí.“⁷⁶ Redaktor Solero navrhl otázku alespoň prozkoumat během koncilu. Ocituje dva nejdůležitější body z jinak obsáhle navržené argumentace:

„2. Metoda zpopelnění se dnes propaguje jakožto metoda vlastní modernímu pojetí pokroku, hygieny, ekonomie atd.; a také – a dokonce nejvíce – ze strachu mnoha katolických věřících, že mohou být pohřbeni zaživa.

3. Když bude chtít sv. Matka Církev povolit tuto svobodu věřících, bude učiněn konec hořkému konfliktu svědomí; a sama Matka Církev bude moci obnovit farní hřbitovy a pohřbít – jako dříve – popel zemřelých věřících před svým oltářem.“⁷⁷

Biskup I. Köstner z Gurku v Rakousku v žádosti z 10. září 1959, v čl. 8 tvrdil, kromě návrhu, aby církevní pohřeb nebyl odepřen tomu, kdo se rozhodne, že jeho tělo má být zpopelněno, že lidé si zpopelnění vybírají ne kvůli nenávisti vůči církvi, ale ze strachu ze zdánlivé smrti. „Ať je zákaz církevního pohřbu odňat těm, kteří nařídili, aby jejich tělo bylo zpopelněno ne z nenávisti k církvi, ale pouze z nepřekonatelného odporu k pohřbu do země, např. protože se bojí, aby nebyli pohřbeni jako

⁷³ *Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II Apparando Series I, (Antepreparatoria)*, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis, 1960, appendix voluminis II, pars III, Europa, Italia, Roma, s. 647.

⁷⁴ „Consuetudo incinerationis modernis temporibus restituta fuit ex parte ita dictae ‚revolutione francese‘, anno 1797, et certe invaluit tamquam affirmatio apostasiae, rationalismu, materialismu, et in odium Ecclesiae. Nam usus cremandi cadavera maximos fautores habuit in addictis sectae massonicae,“ tamtéž, s. 667–668.

⁷⁵ „Sectaris furoribus extinctis vel saltem placatis,“ tamtéž, s. 667.

⁷⁶ „Et plures catholici – qui methodo humationis repugnant sed tamen leges ecclesiasticis violare nolunt – anxietatibus conscientiae torquentur,“ tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž, s. 668.

zdánlivě mrtví nebo aby jejich kosti nebyly zneuctěny atd.⁷⁸ V předpřípravných aktech Druhého vatikánského koncilu nelze přehlédnout tyto zmínky o chorobném strachu křesťanů před možností být pohřben zaživa. Mojžiš Lev si však již před sto lety kladl logickou otázku: „Ale což by nebylo možným, že by zdánlivě mrtvý byl k smrti upálen?“⁷⁹ Fobičtí pozůstalí dodnes dávají zemřelým do rakve např. zapnutý mobil s velkokapacitní baterií. Kolektivní strach ze zdánlivé smrti a z předčasného pohřbení proniká i do sekulární právní úpravy pohřebnictví snahou právně definovat jisté známky smrti a její diagnostiku.⁸⁰ Princip pohádek, pověstí a hororových filmů je podobný: co mělo být pohřbeno, spláchnuto ve stokách a bez hlasu, se vrací a ohrožuje tak řád našeho světa.

2.3.3 De cadaverum crematione

Pohřbívání zemřelých do země má podle této instrukce kongregace sv. Oficia pro církve zůstat i nadále nezměněným zvykem.⁸¹ Srovnáme-li ji s jedním z prvních dekretů zavrhujeících zpopelňování z roku 1886,⁸² je možné zaznamenat, že základní prvky textu zůstaly téměř beze změny. V obou předpisech se výslovně přestalo psát o zednářství. Opatření o zpopelnění zrušena nebyla, ale centrální úřady zmírnily jejich aplikaci jednoduchou změnou náhledu. „Ještě včera, vzhledem k tomu, jak bylo zpopelnění vnímáno, muselo být bráno a praktikováno jako výraz opozice vůči církevní doktríně, téměř jako popření smyslu křesťanského

⁷⁸ „Vetitum sepulturae ecclesiasticae pro iis tollatur, qui corpus mandaverant cremationi non ex odio versus ecclesias, sed solummodo propter invincibilem aversionem erga sepulturam, v. gr., quia timent ne sepeliantur apparenter mortui vel ne ossa exhonorentur etc.“ *Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II Apparando Series I, (Antepreparatoria)*, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis, 1960, appendix voluminis II, pars I, Europa, Austria, Roma, s. 62.

⁷⁹ LEV, „O spalování mrtvol“, s. 497

⁸⁰ V habsburské říši platil od roku 1756 dvorní reskript určující, že tělo může být pohřbeno až 48 hodin poté, kdy nastala smrt. Srov. Dvorský dekret č. 436/1756 sbírky zákonů Marie Terezie. V českých zemích byl *de iure* zrušen až citovaným zákonem č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví.

⁸¹ S. C. SANCTI OFFICII, Instr. *De cadaverum crematione: Piam et constantem*, (5 iulii 1963), AAS 56 (1964): 822–823. Česky viz KOTRLÝ, *Pohřeb a hřbitov*, s. 382–383.

⁸² S. C. SANCTÆ ROMANÆ ET UNIVERSALIS INQUISITIONIS, Decr. *Quoad corporum cremationem*, (die 15 dec. 1886), ASS 25 (1892–93): 63; tento dekret byl otištěn se stejným datem pod upraveným názvem S. C. SANCTI OFFICII, Decr. *Quoad cremationem aliena voluntate peractam* (Jde-li o zpopelnění vykonané z cizí vůle), (die 15 dec. 1886), ASS 29 (1896–97): 642. Česky viz KOTRLÝ, *Pohřeb a hřbitov*, s. 372–373.

života a smrti. Dnes se smýšlení změnilo a dá se předpokládat, že zpopelnění je voleno z čistých úmyslů, prostých protidogmatických a anti-křesťanských cílů.⁸³ V minulosti se také zpopelňovalo, bylo-li zřejmé, že o žeh bylo žádáno bez postranních úmyslů a ze správných důvodů, zvláště za výjimečných okolností. Takové výjimečné okolnosti mohly být např. válka, epidemie nebo jiná veřejná pohroma, po níž zůstalo zvlášť velké množství mrtvých těl.

Od roku 1963 tedy byl sice povolen církevní pohřeb žehem, ale zároveň od této doby mohly být použity církevní obřady a modlitby pouze při převezení těla do kostela a při pohřebním obřadu slaveném v kostele. Ta těla, která měla být poté převezena na místo zpopelnění, šlo doprovodit soukromě, bez účasti kléru a bratrstev. Žádný liturgický obřad církevního pohřbu se nemohl konat nad urnou nebo na místě zpopelnění, ani tam nesměl být doprovázen zemřelý. To však ještě neznamená, že pokoncilní církev byla konzervativní. Udržování a péče o jednotlivé části pohřbívání jsou spíše znakem vysoké kulturní úrovně společnosti a samotného obřadu.

2.3.4 Ordo Exsequiarum

Patnáctý bod *Ordo exsequiarum*, šest let po vydání výše citované instrukce, ihned změnil odpověď na otázku týkající se místa a způsobu vykonání pohřebního obřadu tam, kde si lidé volí zpopelnění, tedy i v obřadní síni krematoria. Obřad církevního pohřbu se mohl začít konat podle zvyklostí různých krajů, ale tak, aby bylo zřejmé, že církev na prvním místě přijímá za vlastní zvyk pohřbívání těl do země. Hluboký význam takového učení je vyjádřen v proslovu papeže Pavla VI. během plenárního zasedání komise, jež měla zrevidovat pohřební obřad: „Respektuji dědictví minulosti. Liturgická obnova nesmí znamenat odmítnutí posvátného dědictví minulých dob a připuštění jakýchkoliv neuvážených novot [...]. Změny musí být v souladu se zdravou tradicí tak, aby ,z již existujících nějakým způsobem vzešly organicky nové tvary.“ (n. 23) Proto moudrá reforma bude ta, která vhodně propojí

⁸³ „Fino a ieri, data la mentalità con cui veniva propugnata, la cremazione doveva presumersi scelta e praticata in opposizione della dottrina della Chiesa, quasi una sfida al senso cristiano della vita e della morte. Oggi la mentalità è cambiata, e si può presumere che la cosa avvenga per motivi onesti, alieni da scopi antidogmatici ed anticristiani.“ „L'Istruzione del S. Ufficio a proposito della cremazione,“ *L'Osservatore Romano*, 30. 9. 1964, s. 2.

staré s novým.⁸⁴ Nelze stavět na myšlence, že v budoucnosti k žádnému dalšímu vývoji pohřbívání v církevní tradici nedojde. Evropu opakovaně obíždí výstava nepohřbených „Bodies“, zmíněných plastinovaných mrtvých lidských těl,⁸⁵ v USA začíná být v oblibě *kryonizace* (trvalé zmrazení mrtvého těla ve speciálních mrazících boxech) a v plánu jsou další novátorské způsoby, jak skončit: *lyofilizace* (krátkodobé zmrazení pomocí kapalného dusíku na $-195\text{ }^{\circ}\text{C}$, při kterém se mrtvé tělo rozpadne na prach a ten pak lze ve vakuu vysušit), *louhování* (rozklad tělesné schránky v louhu draselném), *resomace* (vaření mrtvého těla při $170\text{ }^{\circ}\text{C}$ v hydroxidu sodném) apod.⁸⁶

Mizí-li praxe pohřbívání do země z evropské funerální kultury, nestávají se jiné moderní způsoby pohřbívání bezvěreckými, nýbrž náboženskými, a to v nekřesťanském (a často protikřesťanském) smyslu. Citovaná papežova slova jsou si vědoma těchto rizik. Právě studiem historie se získává cenné kritérium pro zkoumání legitimního pohybu. Stejně jako u zpopelnění před více než sto lety je i dnes nutné kritizovat takové tendence v pohřebnictví, které se stávají startovní čarou novodobého kultu předků.

Roli pionýrů na sebe vzala vídeňská arcidiecéze, když ve své pastorálně-liturgické knize *Manuale für die Begräbnisfeier*⁸⁷ potvrdila nový způsob pohřbívání nepokřtěných nebo těch, se kterými byly za jejich života vážné právně-pastorační problémy. Jde o liturgii „doprovázení, pokud není možný církevní pohřeb“,⁸⁸ kterou navrhovalo již studijní vydání knihy z roku 1999.⁸⁹ Stručnější a srozumitelnější současný vídeň-

⁸⁴ Allocutio Summi Pontificis Paulus VI, die 14 octobris 1968, peculiari Audientia exceptit in Aula Concistorii, participantes XI Sessionem plenariam „Consilii“ quos ita allocutus est, *Notitiae* 4 (1968): 343.

⁸⁵ Od 1. listopadu 2010 je možné pro registrované uživatele přes internet zakoupit v plastináriu v německém Gubenu celé plastinované tělo v přepočtu za 1,7 milionu korun, viz www.plastination-products.com/Gestalt-plastinates/Whole-body:::6_134.html [cit. 22. 2. 2011].

⁸⁶ Podrobněji Mary ROACHOVÁ, *Jak si žijí nebožtíci: Využití lidských ostatků ve vědeckém výzkumu*, Praha: Dokořán, 2009, s. 233–258.

⁸⁷ PASTORALAMT, LITURGIEREFERAT DER ERZDIOEZE WIEN, *Manuale für die Begräbnisfeier*, Vídeň: Wiener Domverlag, 2008.

⁸⁸ „Begleitung, wenn kein kirchliches Begräbnis möglich ist,“ tamtéž, s. 25–30.

⁸⁹ *Studienausgabe für die Begräbnisfeier in der Erzdiözese Wien mit Berücksichtigung der Gegebenheiten in der Großstadt*, Vídeň: Wiener Domverlag, 1999. Toto vydání bylo ve vídeňské arcidiecézi značně rozšířeno a pastorálně – liturgické recenze a komentáře byly početné. Srov. Andreas REDTENBACHER, „Theological and pastoral foundations of the

ský manuál, nabízející dvacet jedna různých pohřebních situací, má být používán spolu s římským *Rituale Romanum* jako výraz místní tradice a partikulárního obyčeje.

2.4 Obřad nad urnou

Díky reformě Druhého vatikánského koncilu se ve vnitřní krizi necítil pohřeb žehem jako takový, spíše jen jedna jeho konkrétní podoba: obřad nad urnou. Dokonce se ujalo dosti silné rčení, že ukládání urny do hrobu se stalo scénářem, ve kterém nechce nikdo hrát: ani kněz, ani pozůstalý. Pochopitelné může být přání pozůstalých požehnat zem, do které bude urna uložena. „Pokud by bylo třeba podtrhnout odlišnost tohoto uložení od pohřbu, je vhodné to udělat například i tak, že kněz nebo jáhen si pro tento obřad neoblékne liturgický oděv.“⁹⁰

Schválená verze *Ordo exsequiarum* z roku 1969 nezakazuje slavení obřadu církevního pohřbu v kostele v přítomnosti urny. V 70. letech 20. stol. byly ale brány v potaz i obnovené negativní postoje některých právníků, kteří přítomnost urny při slavení mše a obřadu posledního rozloučení považovali za nevhodné. „V případě, že je obdržena urna s popelem a musí se konat normální pohřební obřad, urna musí být vložena do rakve.“⁹¹ Nepřipomíná toto stanovisko citovanou normu Arcibiskupství olomouckého z roku 1941? Urna s popelem podle Řádu křesťanských pohřbů v USA z roku 1989 může být během pohřební mše vystavena, nikoli však na oltáři, ale na malém stolku.⁹² Podívejme se nyní podrobněji na legislativní tvorbu zákazu sloužit pohřební obřady v kostele za přítomnosti urny s popelem.

V lednu 1977 Kongregace pro svátosti a božský kult v jedné odpovědi *O slavení pohřbu pro ty, kteří si vybrali zpopelnění svého těla* řešila problém slavení pohřebních obřadů v kostele za přítomnosti urny s popelem. Stanovila, že v krematoriu se mají konat obřady, které celý pohřeb doplňu-

1999 study edition of the funeral rite in the archdiocese of Vienna,“ *Studia Liturgica* 32 (2002), s. 144–155; Karl WAGNER, *Die Feier der Beerdigung*, Freiburg: Herder, 2002.

⁹⁰ *Směrnice pro udílení svátostí v Arcidiecézi pražské*, s. 16.

⁹¹ MICHALEK, „Nove obrzedy pogrzebowe,“ s. 73

⁹² *Order for Christian Funeral*, New York: Catholic Book Publishing, 1989, s. 416.

jí, nikoli zahajují.⁹³ Kongregace svou odpovědí stvrdila, že nepovažuje za vhodné slavit pohřební obřad, předepsaný pro slavení v přítomnosti zemřelého, nad jeho popelem. Mrtvé lidské tělo, nikoli popel, přijímá liturgické pocty, neboť křtem se lidské tělo stalo posvěceným chrámem Božího Ducha (1 Kor 3,16). Zpopelněné lidské ostatky nevyjadřují tak příznačně bohatství symbolů, potřebných pro liturgii, jak se to děje v případě mrtvého lidského těla, kdy je zdůrazněna velikonoční povaha pohřbu.⁹⁴ Prvky rituálu, které se soustřeďují na tělo (přijetí, konečné uložení do hrobu), zůstávají ve vztahu ke zpopelněným pozůstatkům problematické (vsyp, rozptyl, kolumbária). Direktář o lidové zbožnosti a liturgii přesto doporučuje popel členů rodiny uložit na hřbitově obvyklým způsobem, nikoli jej přechovávat doma.⁹⁵ Daný kulturní fenomén nepochybně povede ke změnám budoucího církevního partikulárního práva v české a moravské provincii (podobně jako to kodifikoval zmíněný *Order for Christian Funeral* v USA nebo nová liturgická kniha v německých zemích – *Die kirchliche Begräbnisfeier* 2009⁹⁶).

Přestože katolický pohřeb v obřadní síni krematoria je v České republice nejčastější formou smutečního obřadu, posvěcující služba církve v krematoriu je liturgicky i pastoračně zanedbaná. Alternativní praktiky s popelem jsou u nás přitom věřícími vnímány neutrálně a nevzbuzují pohoršení.⁹⁷ Není mi znám ordinář, který by alespoň udělil souhlas ke zřízení kaple v jedné z 27 obřadních síní českých krematoriích. Vinu nelze přičítat direktivám Říma, nýbrž spíše skutečnosti, že je místní církev neuvedly dostatečně do života. Proklamace typu „Církev dává přednost pohřbu do země, jak i sám Pán chtěl být pochován“⁹⁸ jsou nabídkou bez poptávky. Přičte-li se k tomu zmíněná neochota kněze nebo jáhna předsedat bohoslužbě slova spojené s postfunerálními praktikami nad popelem, ať už v kostele nebo na hřbitově, není divu, že všechny tyto „parafráze církevních pohřbů“ nejsou také nikde zaznamenány, tj. pro-

⁹³ S. C. PRO SACRAMENTIS ET CULTU DIVINO, Resp. *De celebratione exsequiarum pro iis, qui proprii cadaveris cremationem elegerint*, (ian. 1977), *Notitiae* 13 (1977). Česky viz KOTRLÝ, *Pohřeb a hřbitov*, s. 251.

⁹⁴ Srov. tamtéž.

⁹⁵ *Direktář o lidové zbožnosti a liturgii*, s. 142.

⁹⁶ *Die kirchliche Begräbnisfeier in den Bistümern des deutschen Sprachgebietes: Zweite authentische Ausgabe auf der Grundlage der Editio typica* 1969, Freiburg u.a.: Herder, 2009.

⁹⁷ Srov. „Rozptyl popela mrtvého,“ *Katolický týdeník* 11, č. 5 (2000): 3; „Spalování mrtvých,“ *Katolický týdeník* 12, č. 26–27 (2001): 5.

⁹⁸ *Pohřební obřady*, s. 10

běhnou bez zápisu do knihy zemřelých.⁹⁹ Farář, který má ve své farnosti provozované krematorium a provádí pravidelné záznamy do farní matiky, prakticky nemůže mít přehled o všech církevních pohřbech, které se v obřadní síni krematoria konaly. Duchovní z jiné farnosti by sice měl ohlásit místnímu knězi, že jde předsedat pohřbu do „jeho“ krematoria, ale v českých podmínkách obrovského počtu kremací je to těžko proveditelné.

Ukládání urny do hrobu, vsyp nebo rozptýl popela sice není pohřbením, a to ani podle českého sekulárního práva, ale jakákoli katecheze o kremaci by měla zdůraznit, že se zpopelněnými lidskými ostatky má být nakládáno se stejnou úctou, jaká se prokazuje nezpupelněným lidským pozůstatkům. Ani ministerská brožurka pro pozůstalé *Pohřeb a jeho organizace*, úředně chráněná před vlivem jakéhokoli náboženství, nechápe uložení schránky s popelem doma nebo na pohřebišti za náhradu pohřbu. Upozorňuje pozůstalé, že „následnými pietními akty nad urnou už samotný pohřeb nikomu zcela nenahradí.“¹⁰⁰ Navzdory tomu je provozovatel veřejného pohřebiště ze zákona povinen vést o těchto pozdějších úkonech evidenci. Církevní praxe je nakonec taková, že požádá-li např. kněze působícího v Praze víceméně náhodně přicházející žadatel o uložení urny do hrobu na hřbitově, měl by být žadatel zásadně poslán do farnosti bydliště.¹⁰¹ Pokud věřící bydlící ve farnosti již mají s žadatelem o uložení urny vytvořený osobní vztah, může k tomu duchovní správce přihlídnout a vzpomínkový obřad nad urnou neodepřít. Kněz nebo jáhen vykropí urnový hrob a pomodlí se na hřbitově s pozůstalými (může následovat zkrácená bohoslužba slova s krátkou promluvou). Bohoslužba by neměla zastíňovat symbol „odpočinutí“ v očekávání vzkříšení, což nemusí být snadné, je-li popel přijímán jako znamení zkázy lidského těla.

Církevní pohřební obřad je liturgickým, teologickým, duchovním a disciplinárním dědictvím vytvořeným kulturou a historií různých národů, které specifickým způsobem vyjadřují způsob života z eschatologické víry jednotlivých autonomních církví. Je třeba mít na mysli

⁹⁹ I z toho důvodu jsou statistiky církevních pohřbů v ČR, ale i na celém světě, neúplné a ve skutečnosti je jejich slavení mnohem frekventovanější.

¹⁰⁰ *Pohřeb a jeho organizace – praktické rady*, Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj, 2010, s. 6; vyšla v nákladu 100 000 ks a byla distribuována do všech biskupství.

¹⁰¹ „Pastorační zásady k fluktuaci věřících v Praze,“ čj. 980/1995, *Acta curiae archiepiscopalis Pragensis* 3, č. 4 (1995): 19.

faktické rozrůznění v latinské církvi, které vede nejen k velmi různým podobám téže pohřební liturgie, ale k různým důrazům teologickým a spirituálním.

3. SOUDOBE POKŘBÍVÁNÍ

Pokoncilní církev zaměřuje posvátná tajemství křesťanského pohřbu na truchlící a sklíčenou komunitu spíše než na práva farářů, ochranu hřbitova a přiměřené finanční odměny pro jeho provozovatele. Zkrátka: péče o duše je primární a převládá nad péčí o instituci. Došlo k posunu v sociálním kontextu. Protikřesťanské nóty, které byly především v římském prostředí spojovány s kremací, ustoupily a byly zatlačeny do pozadí a současně se prosadil zájem o ekologii a omezování nadměrných pohřebních nákladů. Svůj vliv měl i rostoucí počet zpopelnění ve srovnání s inhumací. Liturgické rubriky týkající se způsobů doprovázení zemřelého na jeho poslední cestě byly upraveny tak, aby poskytovaly větší pružnost při plnění pastoračních potřeb, na které se zaměřily. Na případové studii jedné konkrétní farnosti rozšiřuje tato část příspěvku zorné pole do oblasti náboženské praxe, lidové zbožnosti a pohřbívání bez obřadu a tím ověřuje vliv výše zmíněných obecných trendů na konkrétní pastorační praxi.

3.1 Úhonice

Martin Slaboch na příkladu své rodné středočeské obce Úhonice, s farní kronikou (vedenou od roku 1909), matrikami, s místními římskokatolickými faráři, obecními kronikami, matrikami zájmových spolků a dalších archiválií vytvořil dlouhodobou statistiku církevních (ale i necírkevních) pohřbů.¹⁰² Jde o mnohaletý terénní výzkum celé rodiny Slabochů, zaznamenávající všechny pohřby obyvatel s trvalým bydlištěm v obci Úhonice v letech 1900–2009.

¹⁰² Martin SLABOCH, *Změny v pohřbívání v obci Úhonice ve 20. a na počátku 21. století*, Praha: nepublikovaná disertační práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, Historické vědy – etnologie, 2009.

Během 109 let zemřelo 1 200 občanů, u kterých Slaboch dohledal pět základních způsobů pohřbu:

V časovém období 1900–1967 se konal:

1. *tradiční pohřeb* s římskokatolickým obřadem do hrobu. Několik obyvatel, kteří vystoupili ve 20. letech 20. století z katolické církve, bylo po roce 1924 pohřbeno na místní hřbitov kněžími Církve československé husitské, která měla Husův sbor v nedaleké obci Hořelice (dnes Rudná).
2. *občanský pohřeb žehem v krematoriu* (od roku 1943). Po otevření nového krematoria v Praze-Motole v lednu 1954, vzdáleného od Úhonic pouhých 15 km, je patrný rychlý nárůst kremací. V roce 1964 byl poprvé vyšší počet kremací než pohřbů do země.

V časovém období 1968–1988 se objevil:

3. po liturgických reformách Druhého vatikánském koncilu – *církevní obřad v obřadní síni krematoria*. Během dvaceti let této nové formy využilo 33,3 % věřících. Tradiční církevní pohřeb z kostela do hrobu na místní hřbitov mělo v tomto období již jen 27,1 % zemřelých. V roce 1985 neměl poprvé v dějinách Úhonic žádný zemřelý úhonický občan pohřeb do země. Nejvíce zemřelých – 39,5 % – bylo zpopelněno s civilním obřadem, všichni v krematoriu Praha-Motol.

V časovém období 1988–2009 se uskutečnil:

4. *církevní pohřeb v úhonicém kostele s rakví bez jakéhokoli doprovodu do krematoria* (od roku 1990). Z pohledu provozovatele krematoria šlo o první zpopelnění bez obřadu z Úhonic. Pozůstalí, farář a pohřební služba věděli, že jde o církevní rozloučení v kostele se zemřelým. Následný převoz rakve ke kremaci do Motola byl poprvé bez jakékoli účasti lidí. Téměř nikdo ze zemřelých v celém sledovaném období nebyl zaopatřen zmíněnými „sacramenta morientium“.
5. *pohřeb bez obřadu* při úmrtí mladého muže (33 let), který zemřel 30. prosince 1990. Vyvolalo to v obci všeobecný údiv a opovržení rodinou zemřelého. U téměř všech dalších pohřbení bez obřadu se Slabochovi nepodařilo zjistit datum zpopelnění, buď nebylo vytištěno smuteční oznámení, pokud ano, tak se na parte při pohřbech bez obřadu datum spalů nikdy neuvádělo. Prodloužila se doba ode dne úmrtí ke dni pohřbu (4–10 dní), což mělo za následek menší počet vystavení těla zemřelého před obřadem

v otevřené rakvi (na 1–3 minuty). Rok 1995 a 2009 přinesl nejvíce kremací bez obřadu – 4 případy. Nově otevřené moderní krematorium v Kladně v roce 1995 se na pohřby bez obřadu začalo specializovat a nabídlo lepší cenu než Motol.¹⁰³

V Úhonicích se za celé sledované období vůbec nevyskytla varianta pohřbu do země s občanským řečníkem, která bývá v Čechách celkem běžná, podle Slabocha díky absenci obřadní síně.¹⁰⁴ Pokud se v obci nachází kostel a nikoli obřadní pohřební síň, lze tedy předpokládat, že bude převažovat počet církevních pohřbů. Jestliže obec k tomu ještě provozuje i vlastní hřbitov, pak ani pohřbívání do země zde nebude úplnou výjimkou.

Velký vliv na způsob pohřbívání měli bezesporu úhoničtí faráři, kteří až do 60. let 20. století většinu zemřelých pohřbívali. Kněží přiměřeným způsobem odrazovali od rozptylových a vsypových louček, urnových hájů a kolumbárií. Na úhonickém hřbitově nebyla dosud zřízena samostatná místa pro ukládání popele.¹⁰⁵ Aby byl dnes v Úhonicích dostatek místa pro nové pohřby, je legální zetlelé ostatky z hrobů exhumovat a zpopelňovat, aniž by bylo vyhověno stejným zákonným podmínkám jako pro zpopelnění dosud nepohřbených lidských pozůstatků.¹⁰⁶ Úhonický hřbitov podává svědectví o demografickém vývoji lokality. Trpí nedostatkem volného hrobového místa, zatímco jiné hřbitovy v okolí Prahy zejí prázdnotou.

3.2 Pohřbívání bez obřadu

Způsob liturgického slavení smutečního obřadu pouze na jednom místě si našel své nezastupitelné místo v nabídce úhonické farnosti od

¹⁰³ Pohřeb bez obřadu kostelníka (73 let, svobodný mládenec) v roce 2008 překvapil nejvíce, neboť chodíval celý život do kostela.

¹⁰⁴ SLABOCH, *Změny v pohřbívání v obci Úhonice*, s. 103.

¹⁰⁵ Úhonické obecní zastupitelstvo schválilo dne 21. 2. 2011 záměr vybudovat pro nedostatek hrobových míst vedle současného hřbitova kolumbárium.

¹⁰⁶ Výjimečně takovou praxi zakazují některé platné řády jednotlivých pohřebišť. Např. čl. 20 Řádu veřejného pohřebiště Města Valašské Meziříčí ze dne 7. 6. 2007: „Po zániku nájmu se lidské ostatky, o jejichž nové uložení se bývalý nájemce nepostaral, ponechají na dosavadním místě. Při nájmu hrobového místa novým nájemcem budou tyto lidské ostatky uloženy pod úroveň dna hrobu. Ponechané zpopelněné lidské ostatky se vyjmou a uloží do společných hrobů bez úředních obalů.“

roku 1990. V tomto roce také poprvé došlo k pohřbení bez obřadu. Od středivé tendence úhonických občanů od pražských krematorií jsou evidentní. Na svou účast v obřadní síni krematoria úhonický farář postupně také rezignoval. Je až paradoxní, že nejrozšířenějším postojem k pohřebnímu obřadu je jeho vynechání nebo naopak přílišné očekávání od něho. Někteří křesťané ve městech už dávno přestali chodit na pohřby. Nedomáží pochopit ani určitou posvěcující praxi, která doprovází neopakovatelný životní zlom. Čtení parte a ohlášky v kostele si zautomatizovali a zbavili upřímného žalu; z návštěvy hřbitova se stala spíše mučírna než místo osvobození. Jiní od pohřbu očekávají to, co by ve skutečnosti měli čekat od svátosti eucharistie, zpovědi,¹⁰⁷ duchovního vedení nebo od psychoterapeutické pomoci. Stále více občanů Úhonic v této souvislosti považuje zaslání smuteční předtištěné kondolence pozůstalé rodině za rovnocennou náhradu své osobní účasti na pohřbu. Přibývá vyjadřování soustrasti telefonicky nebo dokonce přes SMS. Církevní pohřeb ovšem není soukromá schůzka. Je to spojení nesvátočné liturgické bohoslužby s udílením některých svátostí. Na rozdíl od rodinného pietního aktu, církevní ani občanské pohřební obřady nevyžadují náklonnost k zemřelému. Stačí soustrast s živými. Mimo církev a obec není pohřeb ani hrob. Pro samotné truchlící může být pohřebním rituálem a hrobovým místem vše (stavba pomníčku u silnice, rozptýl popela do řeky apod.).

Navzdory tomu, že nelze projektovat následující hodnocení i na dřívější období a na všechny české farnosti, jsem přesvědčen, že k rozšíření praxe zpopelňování lidských pozůstatků bez pronajmutí obřadní síně přispělo velkou měrou rozhodnutí církve Římskokatolické po Druhém vatikánském koncilu umožnit pozůstalým slavit pohřební obřad pouze na jednom místě, aniž by zemřelého doprovodili k místu pohřbení, tj. na hřbitov nebo do krematoria. Obřadní síň krematoria stačila vyprázdnit každý veřejný rituál beze zbytku, ať církevní nebo občanský. Na úhonickém příkladu sledujeme, že ačkoli je zde *pohřeb* bez obřadu častý, *pohřbení* bez obřadu, tj. kumulace obou absencí – žádný veřejný obřad ani žádné hrobové místo – se koná dosud zřídka. Od středověku byl k pohřbení bez církevní asistence předurčen apostata, heretik a schizmatik a je tomu

¹⁰⁷ Na mnoha místech v Polsku se dodnes dodržuje tradice, že členové rodiny zesnulého v den pohřbu přistoupí ke svátosti smíření a k eucharistii. Bogusław SZPAKOWSKI, „Zpovídání lidí v mimořádně složitých životních okolnostech,“ in *Umění zpovídat*, ed. Józef Augustyn a Aleš Opatrný, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 251–252.

tak dodnes; v soudobé praxi však musí svěcené osobě, je-li do krematoria zvána, stačit dobrá víra, že zemřelý a alespoň jeden ze smutečních hostů byl pokřtěn.

Jak vyplývá z vlastní analýzy monitoringu českého celostátního i regionálního tisku,¹⁰⁸ v posledních letech výrazně přibývá v českých krematoriích počet nevyzvednutých urn, a to i přesto, že se smuteční obřad uskutečnil. Zaměstnaní lidé podle prováděcí vyhlášky platného zákoníku práce navíc smí čerpat na pohřeb svého příbuzného pracovní volno s náhradou mzdy nebo platu. Je možné čerpat pracovní volno, neobjednal-li nikdo obřad, třeba jen na vyzvednutí urny? Která autorita rozhodne, co je onen uznaný den volna při pohřbu bez obřadu? Nikdo jiný než zaměstnavatel. Zpravidla je nutné přinést nějaký doklad vystavený pohřební službou. Není snadné zůstat lhostejný k vyjádření několika provozovatelů pohřebních služeb a Sdružení pohřebnictví, že toto potvrzení vydávají vždy a všem žadatelům bez podmínky účasti, „jako bezcenné papírky“, nezávisle na tom, jaký objednali pohřeb, zda s obřadem či bez. Kdybychom tedy z neznalosti praxe definovali pohřeb podle tohoto postupu a pátrali v archivech personálních úseků jednotlivých zaměstnavatelů po evidenci pracovního volna k účasti na pohřeb jejich zaměstnanců, došli bychom s nejvyšší pravděpodobností k překvapivému závěru: Občané České republiky, pobírající mzdu nebo plat, pohřeb bez obřadu vůbec nepraktikují. Všichni čerpají na den jeho (ne)konání pracovní volno s náhradou mzdy. Ať již pietní akt v úzkém rodinném kruhu nad urnou proběhne nebo ne, zaměstnaní příbuzní zemřelého na něj nemohou legálně čerpat pracovní volno s náhradou mzdy nebo platu. Soukromý pietní akt není pohřbem ani podle sekulárního práva.

3.3 Pokus o syntézu

Pokusíme se shrnout předešlá fakta v určitou syntézu a podtrhnout především ty aspekty, které mohou být bezprostřední odpovědí na současné úzkosti. Pohřeb do země zahrnující množství lidových zvyků je vůči náhlým změnám více rezistentní. Věrohodné oživení pohřebního obřadu v krematoriu a nad urnou – protože právě v těchto dvou bo-

¹⁰⁸ Srov. monitoring médií o pohřebnictví z let 2003–2011 (celkem 1481 článků) www.pohrebiste.cz/stranky/archiv/monitor/hledat.htm [zveřejněno 26. 10. 2010].

dech, jak jsme uvedli na příkladu Úhonic, se zadrhl uzel soudobé krize – může nastat pouze při splnění několika zásadních podmínek. Toužíme-li „zachránit“ kněze v krematoriu a urnu v kostele, přičemž nelze zpochybňovat skutečnost, že je této záchrany nanejvýš zapotřebí, nesmíme opakovat chyby, které jí doposud nejvíce uškodily. Stejným bodem a svorníkem pohřbu je a musí být předcházející rozhovor s pozůstalými na téma přípravy vhodného způsobu *pohřbení*.¹⁰⁹ V tomto dialogu musí právnicko-kasuistický imperativ „byl vůbec pokřtěný?“ nahradit otázka „Přál by si smuteční obřad?“ Za podstatné v našich podmínkách dále pokládám nutnost, aby kněz rodině zemřelého podával praktické informace o tom, že zemřelý může zůstat doma tak dlouho, jak okolnosti dovolují, že si rodina sama může vybrat pohřební službu pečlivě, že není spěch. V nemocnicích či v ústavech sociální péče mají pozůstalí nárok na chvíli setrvání u zemřelého o samotě a zapojení se podle svých schopností do další péče o mrtvé tělo. Neodůvodněný tlak na příbuzné, který nemá žádnou oporu v zákonem stanovené lhůtě, bývá nejčastějším traumatizujícím momentem.

Reakce církve mezi smrtí a pohřbením může být pro příbuzné pozůstalé z právně pastoračního hlediska důležitější než samotný pohřební obřad. Značný nepokoj vyvolává také ubohost liturgické formy bohoslužby slova, která je příliš často odbyta ve spěchu – protože pozůstalí z ekonomických důvodů zkrátí pronájem obřadní síně.¹¹⁰ Je třeba věřící pozůstalé motivovat k rezervaci dostatečného času na konání církevního pohřbu. Nebudou sice truchlit méně, ale svůj další život můžou žít s pocitem, že udělali pro zemřelého to nejlepší, co bylo v jejich silách.

Hovoří-li se dnes u nás o „krizi pohřebních rituálů“, je třeba si přiznat, že – především po vlastní zkušenosti s absencí jakékoli teoretické přípravy na teologické fakultě – to není krize obřadu jako takového, nýbrž existenciální krize teologů (zdá se, že mnohem více teologů než

¹⁰⁹ Lze doporučit praxi Arciděkanství v Trutnově, které na svých webových stránkách pozůstalé upozorňuje, že je nutné navštívit farní kancelář a domluvit pohřeb při osobní schůzce s knězem, nestačí pouze telefonická domluva. Viz www.arcidekanstvi-tu.cz/index_soubory/Pohrebni_obrad.htm [cit. 7. 1. 2011].

¹¹⁰ Církevní obřad v olomouckém krematoriu trval ve všech případech déle než 20 minut. Jeho průměrná délka byla 26 minut a 40 sekund, zatímco průměrná délka necírkevních pohřebních obřadů byla skoro o polovinu menší, tj. 14 minut a 26 sekund. Zlatica DORKOVÁ, *Pohřební rituály v moderní době a jejich sociokulturní perspektiva*, Olomouc: nepublikovaná disertační práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Katedra antropologie a zdravotní vědy, 2008, s. 144.

kněží). Proto se vlastní zkušenost se smrtí a teologická kompetence stává v dnešním nábožensko-mediálním zmatku nesmírně důležitou skutečností. Teologickou kompetenci zdůraznila už v Pohřebních obřadech slova: „Kněz se má, mimo jiné, snažit o to: vysvětlovat věřícím smysl křesťanského umírání, liturgii za zemřelé spojovat s celým liturgickým životem farnosti a s příbuznými zemřelého připravit vhodný způsob pohřbu.“¹¹¹

ZÁVĚR

Na konci tohoto nutně stručného výkladu se jako první závěr nabízí skutečnost, že *exequiae* a *coemeterium* jsou obzvláště zajímavé způsoby, jak lze využít zprostředkující role, kterou katolicismus v obecné rovině připisuje církvi. Ne ten, kdo je pochován, ale ten, kdo je zachován v paměti budoucích generací komunikujících s Bohem, má naději, že jeho duše najde mocné přímluvce, kteří pomocí platných prostředků zkrátí jeho očištnou cestu. Důsledkem uvedeného pojetí milosti je hlubší pochopení smrti ve společenské a ekleziální rovině. Právě touto cestou se vydala pokoncilní obnova pohřebních obřadů. Úvodní otázku, zda soudobé oddělování *pohřbu* od *pohřbívání* je rezignací Apoštolského stolce, anebo zda pokoncilní kanonicko-liturgická právní úprava místo a způsob pohřbení transcenduje a ponechává na partikulárních autoritách, považuji v jistém smyslu za ústřední. V podstatných cílech a v podstatných vlastnostech pohřbívání je možné vidět nejstručnější církevní pojetí pohřbu. Pro římské katolíky v českých zemích pravděpodobně nastal čas ještě jednou se zeptat, jestli tradice statické pohřební liturgie, která je ve velkých městech prakticky omezena pouze na bohoslužbu slova, znamená skutečně „nabídku vyvážené stravy“. Neméně zajímavou otázkou je, zda má farnost „investovat čas a peníze“ a na svém pozemku provozovat církevní veřejné pohřebiště, nebo zda mají formovaní laici kontaktovat pozůstalé a být jim po pohřbu dále nápomocni. Útěcha z naděje, osvěžující duše truchlících v bolesti, a na ni navazující provoz církevního hřbitova, spočívající na základních hodnotách piety, může dnešnímu věřícímu nabídnout vyvážený ideál, který na jedné straně nikdy neupřednostňuje práva na úkor povinností nebo naopak, a na straně

¹¹¹ *Pohřební obřady*, s. 11.

druhé chrání před úskalím čistě sekulárního pietního aktu, který nebere v úvahu vztah člověka k Bohu. Kult a pieta jsou tak těsně spojeny: úcta vzdávaná Bohu a mrtvému lidskému tělu jsou dva neoddělitelné projevy téhož vyznání víry. Legitimně lze tvrdit, že v římském katolicismu obojí prošlo procesem privatizace. Současná řídká nařízení týkající se ať už samotného pohřbívání či posvátné církevní liturgie jsou spíše doktrinálního než právního rázu, což lze vnímat jako projev a důsledek uvolnění institucionální struktury církevní organizace – a v důsledku toho i jako projev stále snižující se institucionalizace nejružnějších oblastí lidského života, včetně jeho závěru v podobě soukromých pohřbů bez církevního nebo občanského obřadu. Je znamením dnešní doby, že na jedné straně se všichni zemřelí bezvadně hygienicky odstraní, ať s obřadem nebo bez něj, a na straně druhé se kůže zbavené mladé lidské pozůstatky dovezené z Číny nákladně konzervují a s úspěšnou propagací a veřejnou podporou se v groteskních pozicích a za úplatu opakovaně vystavují široké veřejnosti, v Brně dokonce ve dnech návštěvy papeže Benedikta XVI.

Legal and Pastoral Aspects of Burial

Key words: Roman Catholic Church; Ecclesiastical funeral rites; Cemetery; Crematorium; Czech Republic

Abstract: The objective of this paper consists of an organic comparison of close relationships mutually linking Canon and Liturgical laws, ecclesiastical funeral rites and popular piety. It serves to remind one of the principles guiding these relationships, and in offering an assessment of their implementation in the Czech Roman Catholic Church under its specific tradition. The author describes in historical sequence the major trends in burying practices inside a church, in the cemetery and in the crematorium under Church and civic regulations. The author has also drawn from particular norms which have been laid down at the Bishops' conference, the individual Bishop for his diocese or even for a single parish. The practise of a funeral without a ceremony has been analysed with the example of a Roman Catholic parish in Úhonice near Prague in Central Bohemia. Along with the Church cemetery, the Canonical form of a funeral is intended to maintain the "good memory" of the deceased, which bears both a ceremonial as well as soteriological significance in the Catholic commemoration.

ThLic. Tomáš Kotrlý, Th.D.
Široká 12
110 00 Praha 1